

Bérczi Szaniszló (Budapest):

Az alapvető rendező elvek összegzése **„A beszéd eredete” témakörben.** **Az elemzés elején a rendező elvek állnak**

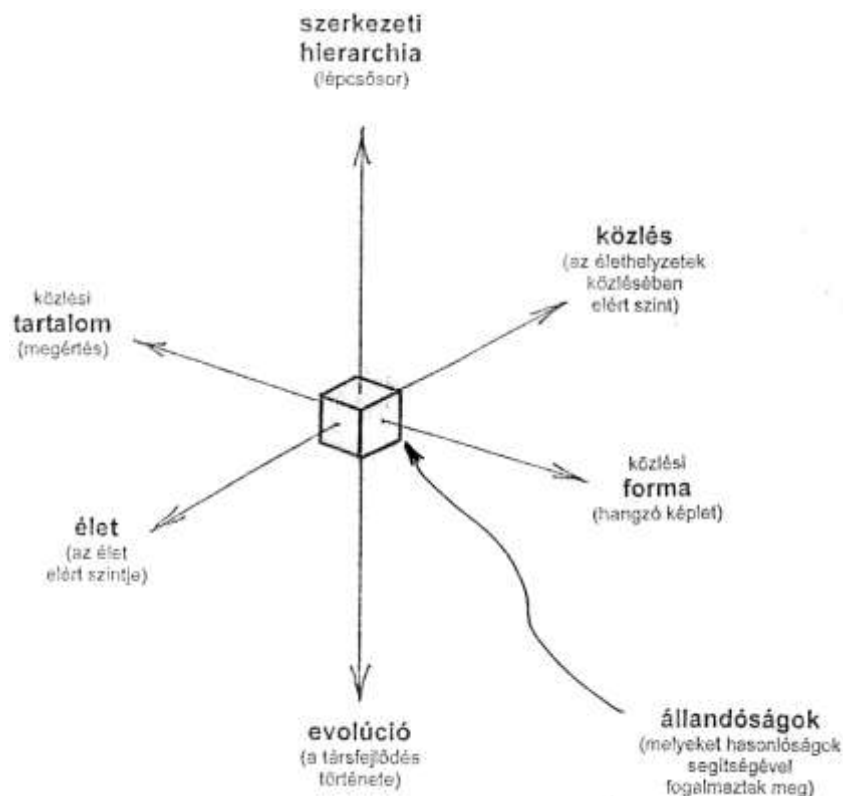
A beszéd (a nyelv) az étellel együtt fejlődő közösségi tevékenység. A legfontosabb közlési tárgyai azok az élethelyzetek, amelyek az élettevékenységek velejárói. Ezek ismétlődő jellege meghatározó szemléleti alapot ad a nyelv vizsgálatához. Föl kell tételeznünk, hogy az élet eseményei „**állandóságok**”, s akkor ezek között formái is állandóságok. De nem csak a formái, hanem a tartalma is. **Tartalom és forma együttes vizsgálata** szükségszerű módszertani része ennek a vizsgálatnak (Bérczi, 2017a).

Az élet – az ember részvételével is – evolúciós törvények szerint változó folyamat. Az életnek tehát részét képezi az emberi **társadalom evolúciós változása**, s ebben a változásban a közlésmód változása is részt vesz. Amint az evolúció folyamata megfigyelhető állomásokkal, (pl. kialakuló élőlényekkel), úgy a beszéd evolúciós fokozatai is megragadhatók azokkal a vívmányokkal, amelyek a közlésben létrejöttek és a mindennapos használat következtében lenyomatokat hagytak az emlékezetben. Mivel a beszéd az ismeretek fölhalmozódását is segítette, ezért gondolkodásunk is követte a beszéd fejlődését.

A 2010-es években végzet beszéd-fejlődési modellezésünk az étellel (életmóddal) együtt párhuzamosan fejlődő beszédéről állított föl természettudományos törvényeken alapuló modellt („ismeret-elrendezést”). Ebben szerepet kapott **a beszédnek, mint rendszernek a szerkezetvizsgálata**, a beszédben megjelenő **tartalom és a forma** párhuzamos formálódása, **a beszéd állandóságainak hálózatos, többretegű kapcsolttsága** (Bérczi, 2017b).

A rendező elvek a kutatás kereteit rögzítik (3. ábra). Az állandósági szintekre szétbontott **szerkezeti hierarchia** elvezetett a legkisebb gondolati (fogalmi) egységig. Az **állandósági sorozat** egyúttal a beszéd fogalmi egységeinek a szerkezeti szintek szerinti **egymásba-ágyazottsági sorozatát** is alkotja (Bérczi, 2013). Ezek legkisebb hangzó eleme egy morféma, egy **jelentéssel bíró hangzó egység. Ez az egység tartalmi és formai egység egyszerre**. Vizsgálatunkban ezt az egységet a ma is használt mássalhangzóinkban találtuk meg. De továbbra is nyitott volt a kérdés, hogyan jöttek létre, milyen életfolyamatok alakították ki ezeket a mássalhangzónyi fogalmi egységeket.

Mivel a társaknak – hangzó és képi formában – átadott élethelyzetek a mindennapi élet részei voltak, ezért ma is részei az életünknek ugyanazok az élethelyzetek (életműködésünk, testünk, állapotunk, a természeti jelenségek.) E dolgok közlése és működése ma is ugyanúgy zajlik. A nyelvünkben fennmaradt **ősi fogalmi egységeknek**, valamint az **ősikkel azonos élethelyzeteknek** ma is párhuzamba kell állniuk. Ez a párhuzam az élet fejlődése során mindvégig fennáll. Ebből az következik, hogy az ősi állapotok tárgyalásakor vissza kell egyszerűsödnünk az adott korra, a korabeli életre, gondolkodásunkban (s így beszédünkben) is. Azt a párhuzamot, ami az élet és vele járó közlés (és a gondolkodás) között áll fenn, meg kell őriznie egy beszédfejlődést hűségesen leíró modellnek. (1. ábra.)

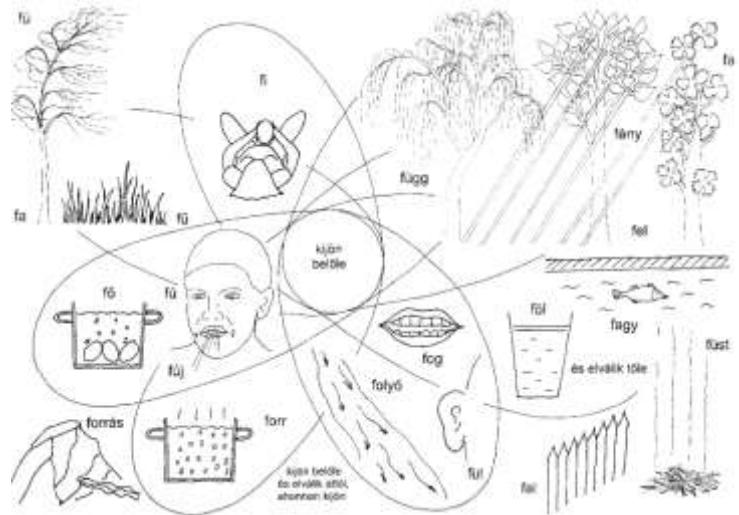
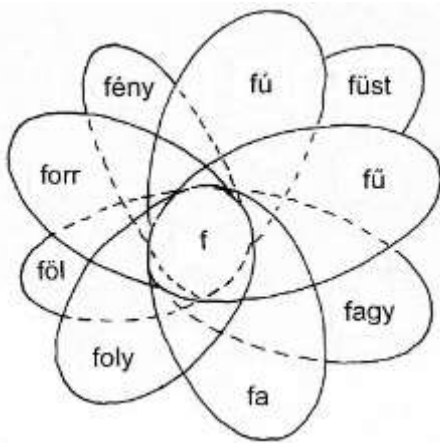

1. ábra. A rendező elvek párosítása tengelykeresztekké *A beszéd eredet c.* könyv borítójára tervezve. Megfigyelhető a szerkezeti hierarchia erős kapcsoltsága az evolúciós fejlődéssel, a tartalom és forma élő együttlése, valamint az, hogy az élet és az élethelyzetekről szóló közlés módja is szoros párhuzamban fejlődik. Minden rendező elv páros az állandóságokra vezethető vissza, s ezeket az **állandóságokat** nevezi meg – mássalhangzókkal - hasonlóságuk alapján az első nagy beszédfejlesztő korszak. (Bérczi, 2020).

Az ősfogalom tartalma ábrázolható

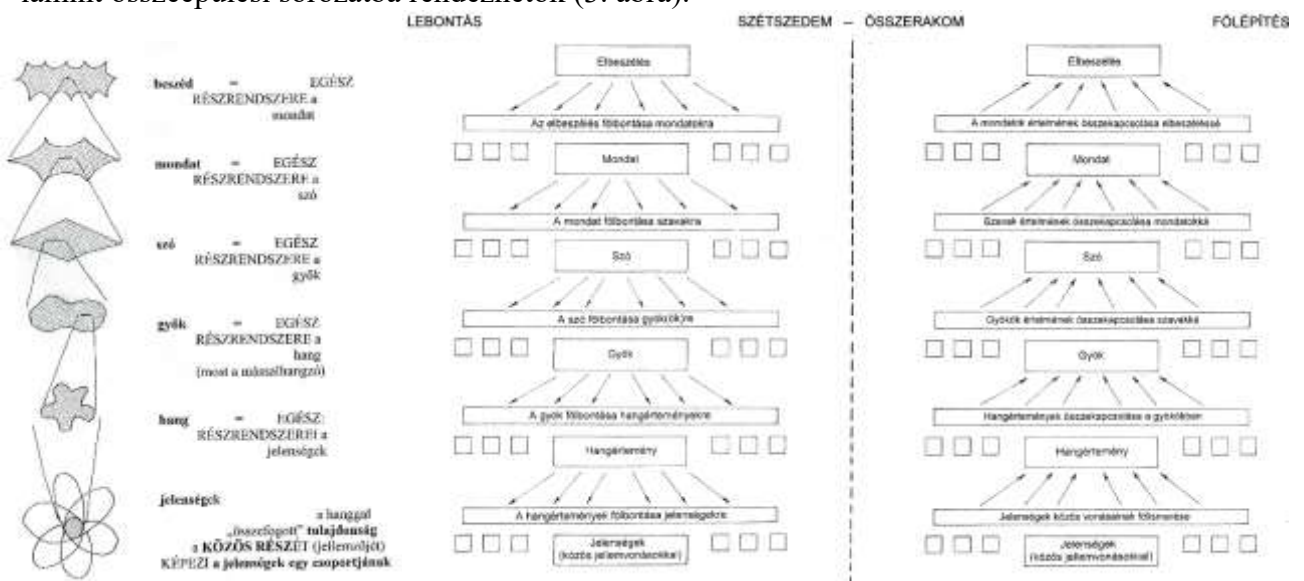
A mai beszédhez és gondolkodáshoz elvezető ősi fogalomalkotás az élethelyzetek gondolati összekapcsolásával (társításával) született meg. A rendező elvek nyomán fölépített szerkezeti rend vizsgálata eredményezte ezt a fölismerést (Bérczi, 2018), és más irányú kutatások is megerősítik ezt. Az élethelyzetekhez (életállapotokhoz) kapcsolódó képi emlékek tették lehetővé, hogy evolúciós folyamat lépéseiként vázolhassuk föl a fogalomképzésnek a korai útját, lépéseit.

A magyar nyelvben előforduló legegyszerűbb, egyetlen mássalhangzót és egyetlen magánhangzót tartalmazó hangképletek, szógyökök vezettek el **a döntő szerepű evolúciós lépés** föltáráshoz. Döntő szerep azért jut e szógyököknek, mert csak egyetlen mássalhangzó szerepel bennük (különböző magánhangzókkal párosítva). Az ilyen hangképlettel jelölt (fogalmi egységet is alkotó) élethelyzetek (tárgyak, jelenségek, állapotok) képe lerajzolható. Venn-diagramokon összesítettük egy-egy mássalhangzó „fogalmkörét” (Bérczi, 2016). A Venn-diagramon (2. ábra.) a mássalhangzót tartalmazó fogalmaknak a közös része került középre, a halmaz egy-egy tagját képletesen jelölő ellipszisek metszéspontjába.

2. ábra. Az *f* hanghoz tartozó testközeli és természeti jelenségek Venn-diagramja. Az *f* hang a közös részét képezi a különböző *f*-fel kezdődő gyököknek. Ezek tehát fogalmi és formai egységet alkotnak az „eltávozik belőle” élethelyzet-értelmezésre.

Ahogy a természeti és műszaki rendszereknek, úgy a **beszéd (a nyelv) rendszerének alkotó egységei is állandóságok**. Az állandóságok itt jól bevált, ismételten mindig megépíthető szerkezeti elemek. A beszéd felbontásán hasonló jellegű egységekhez jutunk: elbeszélés, mondat, szó, gyök, mássalhangzó. Ezek egymásba ágyazott alrendszer-sorozatokat alkotnak és szétbontási, valamint összeépítési sorozatba rendezhetők (3. ábra).

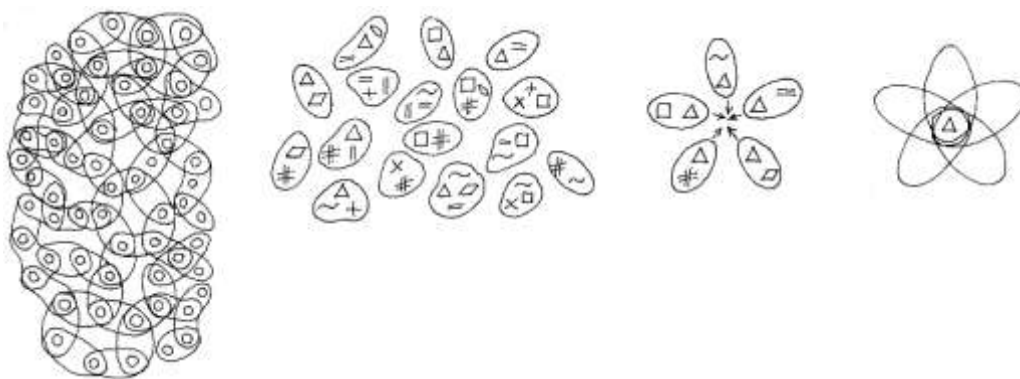
3. ábra. A beszéd szétbontása alrendszerekre le egészen a jelenségvilágig, ahol viszont az emléképek erősen bevésődtek már a mozgásos közlési mód nyomán. A hangérteményi szintre a magánhangzókat és a mássalhangzókat helyezte a Czuczor, Fogarasi szótár (1862). Ezek közül mi a mássalhangzók tartalmát és formáját, valamint nyelvszerkezet-építő szerepét vizsgáljuk.

A szétbontás nyomán fölépített rendszerben a részrendszerek egymásra épülnek (3. ábra). Hogyan felelnek meg fejlődési rétegek az egymásba-ágyazottsági (szétszedési) sorozat egymásra épülő alrendszereinek? Hogyan bontakoznak ki az alrendszerek (állandóságok) egymásra épülő rétegeiből a fejlődési korszakok? A beszéd evolúciós történetében ezeket a kérdéseket kutatjuk, s próbáljuk megválaszolni.

A közlés egykori áttérése a képi módról a hangzó módra

A közlés korai formája szükségszerűen az **utánzás** volt. Ez a közlési forma a tartalom és forma egységén alapul. Ennek egyik formája lehet a rámutatás a tárgyra, vagy más élethelyzetre. Az utánzás a közölni kívánt élethelyzet elismertlése. Ha az utánzás mozgással történik, még kevés lehetőség nyílik az elvont részletek közlésére. De az elvontság megjelenésére számos mód még nyitva állt: pl. a kicsinyítés és a nagyítás, a mozgási sorozatok szétszedése kisebb mozzanatokra, a darabosság megjelenítése is. Tartalékot képezett az, hogy a hangzó ismétlések szinte csak kísérték a mutogatást, de nem adtak pontosságot a képi jelek mellé.

A beszédre ma oly jellemző valódi elvontság akkor bontakozhatott ki a közlésben, amikor az egyes (később összetettnek mutatkozó) jelenségeket gondolatban „tagolni tudták”, mondhatnánk azt, hogy „**szét tudták már szedni**” részegységekre, részlet-jellemzőkre (4. ábra).

4. ábra. Az élethelyzetek „szétszedése”. A bal szélső helyzetben a jelenségvilág tagjai még „összefolytak”, nem látszik világos elválasztás közöttük. Idővel a kép tisztul és már az eseményekre jellemző tulajdonságok egy-egy élethelyzet körül csoportosulnak. Balról a 3. állapot az, amikor fölismerik, hogy hasonló tulajdonságok figyelhetők meg az egyes élethelyzetekben. A jobb szélen álló „ötös virágszirom” egy Venn-diagram, amelyben középen kiemelődik a közös jellemző. Ez a hasonlóság teszi majd lehetővé a jelenségvilágban a hasonló jelenségek képi, majd hangzó összekapcsolását (Bérczi, 2016)

Irodalom:

- Bérczi Sz. (2011): Magyar nyelvkémia. *Életünk*, 2011/3-4. sz. 38-55.
- Bérczi Sz. (2013): *Égberagadás, földreszállás az ősi eurázsiai díszítőművészetben, kitekintéssel a nyelvfejlődéstörténetre*. Eurázsiai művészetek 28. TKTE, 52. old. Pirehab, Debrecen
- Bérczi Sz. (2016): *A gondolkodás és beszéd művészetének felvirágzása a korai időkben a Kárpát-medencében és Euráziában*. Eurázsiai művészetek 31. TKTE, 52. old. Pirehab, Debrecen
- Bérczi Sz. (2017a): Fogalmi építkezés a korai hangzó közlésben. Fejlesztési lépések a nyelvben és a gondolkodásban. In: *Körösi Csoma Sándor. Gyökereink*. Szerk: Gazda J., Szabó E., Ferenczné Szöcs Éva. 34-52. old. Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovászna
- Bérczi Sz. (2017b): *Ósfizika. Az ismeretek elrendezésének művészete a beszéd kialakulása idején a Kárpát-medencében és Euráziában*. Eurázsiai művészetek 32. TKTE, 52. old. Pirehab, Debrecen (ISBN 978-615-5412-06-6)
- Bérczi Sz. (2020): *A beszéd eredete*. Püski, Budapest
- Czuczor G., Fogarasi J. (1862-1874): *A magyar nyelv szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, (2003) Arcanum. CD ROM
- Lugossy J. (1856): Szócsaládosság.**